A.C. Joshi Library
P.U. Chandigarh

MSS No. 297 Subject PHILOSOPHY

Name of MSS वैराग्यशतक

Author

Period Folios 32

Script Sanskrit Source Prithi Pal Singh

Missing Folios 3A-6

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

000

(17) १८२८ साउदिन२०
२७ ला

पोथा वैराग
सतकीरलाराम
था है सकम

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

A. No. 297

वै.रा. १ श्रीगणेशायनमः अथवैराग्यमारभ्यते श्रीयार्थ्वेतत्वा अथनमस्कारमा
ह दिक्कालाद्यनवछिन्नानंतचिज्ञानमूर्त्तयेस्वानुभूत्येकमानायनमः
1 शांतायतेजसे १ व्याख्या तस्मैशांतायतेजसेपरंब्रह्मणेनमः किंविशि
ष्टाय शांतायतेजसे स्वानुभूत्येकमानाय स्वकीयाःअनुभूतः अनुभ
वात् एकमानंयस्यसस्वानुभूत्येकमानस्तस्मैस्वानु. पुनःकिंविशिष्टा
यशांतायतेजसे दिक्कालाद्यनवाछिन्नानंतचिद्विज्ञानमूर्त्तये दिक्च
कालश्च दिक्कालौ दिक्कालाभ्यांअनवछिन्नाअज्ञाताअनंता चिज्ञानस्व
मूर्त्तिर्यस्यसदिक्कालाद्यनवछिन्नानंतचिज्ञानमूर्त्तिः तस्मै. १ अथगु
णहीनतास्वरूपमाह बोद्धारोमत्सरग्रस्ताःप्रभवःस्मयदूषिताः अबोधो
पहताश्चान्येजीर्णमंगेसुभाषितं २ व्याख्या बोद्धारोज्ञातारोमत्सरग्रस्ताः
विरोधव्याप्ताःप्रभवोन्नृपःस्मयदूषिताःगर्वकलंकिताःवान्यदन्येअ राम १

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

1A

अज्ञानोपहताःअंगेशरीरेएभाषितंजीर्णस्मृतहीनं एतेप्रकाराःमहिमा
नंनप्राप्नुवंति २ संसारस्यानित्यतामाह नसंसारोत्पन्नंचरितंपश्या मनुर
मिकुशलंविपाकःपुण्यानांजनयतिभयंमेविमृशतःमहद्भिःपुण्यौघै
श्चिरपरिगृहीताश्चविषयाः महांतोजायंतेव्यसनमिवदातुंविषयिणां
२ व्याख्या संसारोत्पन्नंचरितंकुशलंनानुपश्यामि पुण्यानांविपाकःफ
लंविमृशतोमेममभयंजनयति संसारपरिभ्रमणत्वात् कथंविभेषि
वाम्मतमहाद्भिःपुण्यौघैःमहांतःपंचेंद्रियगोचराविषयाःचिरपरि
गृहीताःसंतःविषयिणांप्राणिनांव्यसनंदातुमिवजायते ३ अथतस्या
धिकारमाह भ्रांत्वादेशमनेकदुर्गविषमंप्राप्तंनकिंचित्फलं सत्वाजा
तिकुलाभिमानमुचितंसेवाकृतानिःफलाः भुक्तंमानविवर्जितंपरि
गृहेसाशंकयाकाकवत् तृष्णेजृंभिणिपापकर्मनिरतेनाद्यापिसंतु

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै.श. ष्यसि ४ भारवा हेतस्मे वापंकर्मानिरतेजं भिणिसोज्ञासे अयापि नसं
२ तुष्यसि नसंतुष्टाभवसि तहोपानुद्देशयाति हेतस्मेऽनेकदुर्गावि
2 षमंदेशं भ्रांत्वा शकिंचित्फलेनप्राप्तं हेतस्मेउचितेयोग्यंजातिकुलाभि
भिमानंत्यक्तानिःफलाभवाकृतापरगृहे मानविवर्जितेसासंकयाभ
क्तेः किंवतकाकवत तस्मेसर्वेमेतन्नवेदेवेच्छितं ४ पुनराह उत्स्वातंनि
धिशंकयाक्षितितलंध्मातागिरेर्धातवो निशीथे सरितोपतिर्नृपतयो
यत्नेनसंतोषिताः मंत्राराधनतत्परेणमनसानीताश्मशानेनिशा लब्धः
काणवराटकोपिनमयातस्मेधुनामांत्यज ५ व्याख्या हेतस्मे अधुनामां
त्यज कथंतेतस्मेत्वतप्रभावात्तानिधिशंकयाक्षितितलंउत्स्वातं कथं
मप्यहंनिधानंलभेइतिवांछया हेतस्मेतवप्रेरणयागिरेर्धातवोध्मा राम.
ताःकदाचित्तापसोवर्णोपानिलभे तथाप्यलाभेसति हेतस्मेसरितां २

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

पतिःसमुद्गोनिस्तीर्णः हे तत्स्मेन्न पतयोयत्नेनसंतोषिताः हे तत्स्मेम
2A यास्मशानेनिशानीता केनमंत्राराधनतस्य रेणमनसातथापिमयाका
णवरा॥ष्टकोपिधर्षितकपर्दकोपिनप्राप्तः ७ पुनराह खल्लोल्लायाःसो
टाःकथमपितदाराधनपरैर्निगसितबोष्पंहसितमपिश्रन्येनमनसा
कृतःचित्तस्तंभःप्रतिहतधियामंजलिरपितमाशोमोघासिकिमेरमतो १५
नर्तयसिमां ६ आरवा हेमासेहेतत्स्मेत्वंमोघासिनिष्कलावर्त्तसे अतोमां
किंअपरंकिंनर्तयासि किंनर्त्तनंकारयसि कथंखल्लोल्लायाःदुर्जनकगो
रशहाःसोढाःअनुभूताःकैःकथमपिमहताकष्टेनतदाराधनपरैःअ
पिपुनः श्रन्येनमनसाहसितंदंतनिष्काशनंकृतं किंकृत्वाअंतर्मानसे
वाष्पंअभ्युयातंनिगरुध्यत्वाचित्तस्तंभःकृतःअन्यमानसंविदधेअपिपु
नःप्रतिहतधियोगतवुद्धीनापुरस्तात् अंजलिःकृतःएवंसत्यपिहेआशे

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

MS.No:298/2

वै.श. नकृतार्थोसि ६ अथान्यदाह स्वादिष्टं मधुनो घृतादि रसवत् यावत्सुवत्स
२ क्षरं देवीवागमृतात्मनो रसवत् स्तेनैव तत्त्वावयं कुतो यावदमी भवंति
3 धृतये भिक्षाहृताशक्तवः नावहास्यकृतार्जनैर्न्नहि धनैर्भोगान्समीहा
महे ७ व्याख्या वयं दास्यकृतार्जनैर्द्धनैः हि निश्चितं न भोगान्समीहामहे
न वांछामहे दासत्वेन कृतं अर्जनं समुपार्जनं येषां धनानां तानि दा
स्यकृतार्जनानि तैः यावदमी भिक्षाहृताशक्तवः कुतो धृतये भवंति सं
तोषाय: यादेवीवाक् अमृतात्मनः कवीश्वरस्य अक्षरं श्रवति अ
स्रतेतेनैव अक्षरेण वयं तृप्ताः संतुष्टाः किंविशिष्टं अक्षरं मधुनोपि
स्वादिष्टं किंवत् घृतादि रसवत् यथा घृतादि रसः आदिशब्दात् क्षीरखं
डघृतानीव किंविशिष्टस्य अमृतात्मनः कवीश्वरस्य रसवतः नवरसम
यस्य ७ अथप्रमादमुद्दिश्याह आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते जी राम. २

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

6A

वीतः अहोऽतिखेदे एतयोःसूर्याचंद्रमसोःदौर्गत्यंविलोक्यतां १६ अथ
विषयविरक्ततामाह अवश्यंयातारश्चिरतरमुषित्वापिविषयाः वियो
गेकोभेदःस्त्यजतिनजनोयत्स्वयममून् व्रजंतःस्वातंत्र्यादतुलपरिता
पायमनसः स्वयंत्यक्ताःह्येतेशमसुखमनंतंविदधाति १७ व्याख्या एते
विषयाःपंचांगभोगलक्षणाअवश्यंनिश्चितंयातारःगमिष्यंति किंकृत्वा
चिरंतरंचिरकालंउषित्वापिस्थित्वापि जनोलोकःयत्अमून्विषयान्
स्वयंनत्यजतितद्वियोगेकोभेदःकिमाधिक्यं एतेविषयाःस्वातंत्र्यात्
धीनात् आत्मवशात्व्रजंतःगच्छंतःमनसःआत्मनःअतुलपरिता।
पायभवंति प्रबलदुःखायस्युःइतिनिश्चितंएतेस्वयंत्यक्ताःसंतःअनं
तशमसुखं उपशमशर्म्मविदधाति अतःकारणात् एतेविषयाःस्व
यंत्यक्ताः मोक्षसुखादिकाःइत्यर्थः १७ अथतदेवाधिकृत्याह विवे
कव्याकोशेविदधतिशमेशाम्यतितृषापरिष्वंगेतुंगेप्रसरतितरांसा सा।
ति।

वै.श. परिणतिः जराजीर्णैश्वर्यग्रसनगहनाक्षेपकृपणः कृपापात्रं
७ मस्यस्याभवतिमरुताम्प्यधिपतिः १८ व्याख्या तस्यास्तस्याः शमेउपशमे
7 सतिशाम्यति उपशमंगच्छति कसति विवेकव्याकोशोविकाशेवि
धतिसति सापरिणतिःतस्यापरिणामः तुंगेपरिपरिष्वंगे आश्ले
षेसतितरांप्रसरति युक्तोयमर्थः अपरापियाविलासिनीभवति
तुंगेपरिष्वंगेसतितरांप्रसरति ननुव्याप्तिंभजतेलब्धावकाश
त्वात् तथासातस्यापिमरुतांदेवानामप्यधिपतिः इंद्रःयस्या
तस्यायांकृपापात्रंभवतिछेतुमशक्तोभवतीत्यर्थः मनुजानांतु
काकथा किंविशिष्टःमरुतामधिपतिः जराजीर्णैश्वर्यग्रसनगह
नाक्षेपकृपणःजरसाजीर्णंऐश्वर्यंजराजीर्णैश्वर्यंतस्यग्रसनेनय
द्गहनं जराजीर्णैश्वर्यग्रसनगहनं तस्यआक्षेपेकृपणःविध्वंसेअ
समर्थःअतःकारणात्तस्यागरीयसी १८ मदनविडंवनामाह राम. ७

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

7A

कृशः काणः खंजः श्रवणरहितः पुछविकलः व्रणीपूतिक्लिन्नः कृमिकुलशतैराररततनुः क्षुधाक्षामोजीर्णपिठरकपालार्पितगलः शुनीमन्वेतिश्वाहतमपिचहंत्येवमदनः १२ व्याख्या श्वाशुनीमन्वेति अनुपश्चात्गच्छति किंविशिष्टः श्वाकृशोदुर्बलः काणः एकदृक् खंजोभग्नपादः श्रवणरहितः छिन्नकर्णः पुछविकलोलांगूलरहितः व्रणीपिटकव्याप्तः स्फोटकव्याप्तः पूतिक्लिन्नः पिरूबरंटितः पुनरपिकिंविशिष्टः श्वा कृमिकुलशतैराररततनुः पुनरपिकिंविशिष्टः श्वाक्षुधाक्षामः पुनरपिकिंविशिष्टः श्वाजीर्णः जराक्रांतः पुनरपिकिं श्वा पिठरकपालार्पितकगलः करंकमुंडसमर्पितमुखः एवंविधोमत्कामोपिश्वाशुनीमन्वेतिअनुसरति तदामदनुः एवंनिश्चयेनहतमपिहंति १३ पुनराह भिक्षाशनंतदपिनीरसमेकवारं शय्याचभूः परिजनोनिजदेहमात्रं वस्त्रंचजीर्णशतखं

डमयीचकंथा हाहातथापिविषयाःनपरित्यजंति २ व्याख्या हाहा
इतिखेदेविषयाःतथापिनपरित्यजंति केटकंनमुंचति तथापिकिं
भिक्षाशनं तदपिनीरसंरसरहितं तदप्यशनंएकवारं चान्यत्
शय्याभूः अन्यच्चपरिजनोनिजदेहमात्रं चान्यतवस्त्रंशतखंडमयी
हकंथा तथापिविषयाःदुराशयाःविगोपयंतिप्राणिनां २ अथ
रूपतिरस्कारमाह स्तनौमांसग्रंथीकनककलशावित्युपमितौ मुखं विह
श्लेष्मागारं तदपिचशशांकेनतुलितं स्रवन्मूत्रक्लिन्नंकरिवर
करस्पर्द्धिजघनं अहोनिंद्यंरूपंकविजनविशेषैर्गुरुकृतं २१
व्याख्या अहोइतिदुःखेरूपंनिंद्यंकविजनविशेषैःगुरुकृतं कथं
निंद्यंस्तनौमांसग्रंथी परंइत्युपमितौ उपमानितौ इतीतिकिंकन
ककलशौचान्यत् मुखंश्लेष्मागारं तदपिशशांकेनतुलितं चेद्
मसासमानंकृतं जघनंस्रवन्मूत्रक्लिन्नं तथापिकरिवरकरस्प

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

8A

र्द्धि गजेंद्रशुंडादंडेनस्पर्द्धीकृत् स्पर्द्धाकारकं रूपमस्येतिस्वरूपंपरंतु
कविनाव्यावर्णितं २१ तदेवाह अज्ञानमहात्म्यंयतत्तु शलभःती
व्रदहने समीनोप्यज्ञानाद्बडिशयुतमश्नातिपिशितं विजानंतोप्ये
तेवयमिहविपज्जालजटिलान्नमुंचामःकामात् अहहगहनोमोह
महिमा २२ व्याख्या अहह इतिखेदे मोहमहिमागहनोवर्त्तते: यत्तुश
लभःपतंगःदीपशिखायांपततिशलभः किंकुर्वन् माहात्म्यंअज्ञा
नत् अन्यच्च समीनोमत्स्यःअज्ञानात्मोहात् वडिशयुतंपिशितंमां
सं अश्नातिभक्षति इहअस्मिन्संसारेएतेवयंविजानंतोपि कामान्नमुं
चामः किंविशिष्टान्कामान विपज्जालजटिलान् विपदांजालःवि
पज्जालःतेनजटिलाःविपज्जालजटिलाःतानविपज्जालजटिलान्
अतएवमोहमहिमागहनोगरीयान् २२ अथदुर्ज्जनमुद्दिश्याह ॥
विशमलमशनायस्वादुपानायतोयंशयनमवनिपृष्ठेवल्कली

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै॰रा॰
२
१

वाससेच नवधनमधुपानभ्रांतसर्वेंद्रियाणामविनयमनुमंतुंनो
त्सहेदुर्जनानां २३ व्याख्या वयंदुर्जनानांपिशुनानांअविनयंअनुमं
तुंअंगीकर्त्तुंनोत्सहे नोत्साहंकुर्महे किंविशिष्टानांदुर्जनानां नवध
नमधुपानभ्रांतसर्वेंद्रियाणां नवंनवीनोपार्जितंनवधनंतदेवम
धुपानंमदिरापानंतेनमधुपानेनभ्रांतानिसर्वाणिइंद्रियाणियेषां
तेनवधनमधुपानभ्रांतसर्वेंद्रियास्तेषां फलंअसंतेअशनायभोज
नायविशंकमलिनीकंदंवरं चान्यत्स्वादुपानायतोयंवरं चान्यत अ
वनिपृष्टंशयनंवरं चान्यत वल्कलीवाससेवल्कलचीरंवरं २३ अ
थमानिनामुद्दिश्याह विपुलहृदयैर्धन्यैःकैश्चिज्जगज्जनितंपुराविधृत
मपरैर्दत्तंचान्यैर्विजित्यतृणंयथा इह हि भुवनान्यन्ये धीराश्चतुर्दशभुंज
तेकतिपयपुरःस्वाम्येपुंसांकएषमदज्वरः २४ व्याख्या पुंसांपुरुषाणां
कएषमदज्वरः कशातिकतिपयपुरस्वाम्येसति धन्यैःकैश्चित्पुरापर्व राम
२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

९A जगंज्जनितं जगत्सृष्टं किंविशिष्टैः धन्यैः विपुलहृदयैः रहस्यचेतोभिः
अपरैः कैश्चिदपि विधृतं निजभुजाभ्यां धारितं अन्यैः कैश्चिदपि पुरु
षैः चाप्यहृत्तं किंकृत्वा विजित्य यथाशब्दोऽत्रार्थे वर्त्तते जगत् कमिव
तृणमिव यथा तृणमनायासेन दीयते तथा जगद्विजित्य दत्तं हीनि
ष्ठितं इह अस्मिन् जीवलोके अन्ये धीराः चतुर्दश भुवनानि भुंजंते तदा
स्वल्पस्वाम्ये कोऽयं गर्वः २४ अथ निस्पृहाणामधिकारमाह त्वं राजा व
यमप्युपासितगुरुप्रज्ञाभिमानोन्नता ख्यातस्त्वं विभवैर्यशांसि कवयो
दिक्षु प्रतन्वंति नः इत्थं मानद नातिदूरमुभयोरप्यावयोरंतरं यद्यस्मा
सु पराङ्मुखोऽसि वयमप्येकांततो निस्पृहाः २५ व्याख्या हे नरेंद्र त्वं रा
जा वर्त्तते वयमप्युपासितगुरुप्रज्ञाभिमानोन्नताः वर्त्तामहे हे राजें
द्र त्वं विभवैः ख्यातः नोऽस्माकं यशांसि महत्वानि कवयः कवीश्वराः
दिक्षु प्रतन्वंति दशस्वपि दिशासु विस्तारयंति हे मानद मानं ददातीति

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै. स. मानदः वादोऽत्र खंडने दोसंध्यसरांतानामाकारस्य विकरणदोन
१ इंद्रा हे मानद मानखंडन अनयोरुभयोरपि अंतरं नातिदूरं हे रा
जेंद्र यदि चेत्त्वं अस्मासु पराङ्मुखोसि अनादरोसि तदा वयमपि
एकांततो निस्पृहा वार्त्तामहे त्वय्यनादरः त्वयि विषये अनादरः २५
अथ राज्ञां गर्वतिरस्कारोद्दिश्याह अभुक्तायां यस्यां क्षणमपि न यातं
नृपशतैः भुवस्तस्या लाभे क इव बहुमानः क्षितिभुजां तदंशस्याप्यं
शे तदवयवलेशेपि पतयो विषादे कर्त्तव्ये विदधति जडाः प्रत्युत मु
दं २६ व्याख्या जडाः मूर्खाः विषादे कर्त्तव्ये प्रत्युत सन्मुखं मुदं विदधति
कथं क्षितिभुजां राजन्यानां तस्याः भुवः पृथिव्याः लाभे क इव बहुमानः
यस्यां पृथिव्यां अभुक्तायां सत्यां नृपशतैः नरेंद्रसहस्रैः क्षणमपि न या
तेन गतं किं वि. जडाः तदंशस्याप्यंशे तस्याः पृथिव्याः विभागस्यापि
विभागे तदवयवलेशे तस्य अंशस्यापि लेशेपि पतयः स्वामिनः २६ राम १

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

10A

अथपुनराह मृत्पिंडोजलरेखयावलयितःसर्वोप्ययंनन्वणुस्तदंशीकृत
सएवसंयुगशतैराज्ञांगणैर्भुज्यते तेददतुईददतेथवानकिमपिक्षुद्राःद
रिद्राःभृशंधिक्धिक्कृतान्पुरुषाधमान्धनकणंवांछंतितेभ्योपि
ये २७ व्याख्या तान्पुरुषाधमान्धिक्धिक्कृत्येअधुनातेभ्योपिधन
कणंवांछंति कथंअयंमृत्पिंडःपृथ्वीवलयःअयंसर्वोपिजलरेखया
वलयितःसन्ननुअणुःस्वल्पप्रमाणः तत्पुनःसएवमृत्पिंडःराज्ञांगणै
भुज्यतेकिंकृत्वासंयुगशतैःसंग्रामांगणशतैः अंशीकृत्यातेक्षुद्राःदरि
द्राराजानःभृशंअत्यर्थाकिमपिददतुः अथवानददते तानेपुरुषाध
मान्धिक्कृत्येतेभ्योपिवांछांकुर्वंति २७ अन्यदाह ननटाःनविटाःनगा
यनाःनपरद्रोहनिबद्धबुद्धयःनपसन्मानिनामकेवयंकुचभारानमि
तानयोषितः २८ व्याख्या नामइतिसंबोधनेनपसन्मानिवयंके वयं
नटाःनन्टत्यकृतःनविटाःउत्तीर्णनगायनाः नपरद्रोहनिबद्धबुद्धयः

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै॰ रा॰ येपरद्रोहनिबद्धाः बुद्धयोयेषांतेपरद्रोहनिबद्धबुद्धयः वयंयोषि
११ तोपिन किं· योषितः कुचभारनामिताः कुचभारेणआसमंतान्नावे
11 ननमिताः कुचभारानामिताः एवंविधापि २८ पुनराह पुराविद्वांसो तां
दुपशमवतांक्लेशहतये गतेकालेनासौविषयसुखसिद्धेविषयि·
णां इदानींप्रेक्ष्यक्षितितलभुजःशास्त्रविमुखान होकष्टंसापि प्रतिदि
नमधोधःप्रविशति २९ व्याख्या पुरापूर्वंउपशमवतांविदुत्तांवेदुष्यं
क्लेशहतये संसारनिवारणाय आसीत् असौविद्वत्ताकालेनगछतिवि
षयिणांपुरुषाणांविषयसुखसिद्धैगता अहोइतिखेदे कष्टंविलोक्य
ता इदानींसापिविद्वत्ताप्रतिदिनंदिनंप्रतिअधोधःप्रविशति किंकृ
त्वा शास्त्रविमुखान्क्षितितलभुजःप्रेक्ष्यनिरीक्ष्य २९ साहंकारपुरुषो
द्दिश्याह सजातःकोप्यासीन्मदनरिपुणामूर्ध्निधवलंकपालंयस्यो
च्चैर्विनिहितमलंकारविधये नृभिःप्राणत्राणप्रवणमतिभिः के· रामः
११

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

11A

स्मिन्नधुनानमद्भिः कः पुंसामयमतुल्लदर्पज्वरभरः ३. व्याख्या कोपिपु
रुषः आसीत् यस्यपुरुषस्यकपालंउच्चैर्यथाभवति मदनरिपुणाम
हेशस्यमूर्द्धिमस्तके अलंकारविधयेविनिहितं किंविशिष्टंकपालंध
वलंउज्ज्वलं अधुनाइदानीकोस्मिन्ननमद्भिःत्वभिः पुंसांपुरुषाणांकोयंअ
तुल्लदर्पज्वरभरः किंविशिष्टैःत्वभिः प्राणत्राणप्रवणमतिभिः प्राण
स्यत्राणंप्राणत्राणंप्राणत्राणेप्रवणमतिर्येषांतेप्राणत्राणमतयः तैः ३.
पुनस्तदेवाह अर्थानामीशिषेत्वंवयमपिचगिरामीश्महेयावदित्थमस्
रस्त्ववादिदर्पज्वरमनुविधावक्षयंपाटवंनः सेवंतेत्वांधनाढ्याःमति
मलहतयेमामपिश्रोतुकामाः मामप्यास्थानमेतत्त्वयिममनितरामे
वराजन्गतोसि ३१ व्याख्या हेराजन्त्वंअर्थानांईशिषेसमर्थोभवति चा
न्यत् वयमपिगिरांवाणीनांईश्महे समर्थाःभवामः चान्यत्त्वंयावत्
इत्थंअमुनाप्रकारेण शूरःनोस्माकंवादिदर्पज्वरंअनुविधोस्तयांति

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै.रा. अखिलंयाहवंवर्त्तते हेराजन्त्वांबुधाःसेवंतेमांअपिश्रोतुकामःश्रोता
१२ रःसेवंतेकिमर्थंमतिमलहृतये शुद्धिकान्तुष्यस्फेटनाय हेराजन्
12. समापित्वायेविषयेएतदास्यानंएषःत्वंस्तुतरांअतिशयेनमांप्रतिग
तोसिप्राज्ञोसि एतावतातवममाकिमप्यंतरंनास्ति ३१ आत्मनोगु
णागुणएवनमाह यदाकिंचिज्ञोहंद्विपइवमदांधःसमभवंतदासर्व
ज्ञोस्मीत्यभवदवलिप्तंममममनः यदाकिंचित्बुधजनसकाशाद
वगतंतदामूर्खोस्मीतिज्वरइवमदोमेव्यपगतः ३२ व्याख्या अहंय
दायस्मिन्प्रस्तावेमदांधःसमभवंकिंविशिष्टः अहंकिंचिज्ञःकिंचि
त्जानातीतिकिंचिज्ञःयत्तदोर्न्नित्यसंबंधः तदाममममनःइतिअवलि
प्तंअभवत् इतीतिकिं अहंसर्वज्ञोस्मि यदायस्मिन्प्रस्तावेबुधजन
सकाशात् पंडितवर्गसमीपात् किंचित्किंचित्अवगतंज्ञातंज
दाइतिअमुनाप्रकारेणमेममममदोव्यपगतोदूरीभूतः इतीतिकिं राम. १२

अहंमर्त्योस्मिमदकइवज्वरइवयथाकस्मापिज्वरोयाति तथामेमम
12 A अहंकारोजातः ३२ अथनिर्म्ममतास्वरूपमाह अतिक्रांतःकालोलट
भललनाभोगस्तुभगोभ्रमंतःश्रांतास्मःसुचिरमिहसंसारसरणौ इदा
नींस्वसिंधोःतटभुविसमाक्रंदःनगिरःसुतारैःफत्कारैःशिवशिवशि
वेतिप्रतनुमः ३३ व्याख्या हेवालेलटभललनाभोगस्तुभगःकालोति
क्रांतःअतिचक्रामललटभासलावण्यायाललनास्तासांभोगेमनोज्ञः ल
टभललनाभोगः हाहअस्मिन्संसारेमर्त्यलोकेसंसारसरणौभ्रमंतः
श्रांतास्मःइदानींस्वसिंधोःगंगायाःतटभुविकछस्थलीषुशिवशिवे
तिप्रतनुमःविस्तारयामः किंविशिष्टावयं फत्कारःसुतारैःसमाक्रं
दनगिरः रेवालेत्वंकासितवसन्मुखंनविलोकयामः ३३ अन्यदाह
मानेम्लायिनिखंडितेचवसुनिव्यर्थेप्रयातेर्थिनि क्षीणेबंधुजनेग
तेपरिजनेनष्टेशनैर्यौवने युक्तंकेवलमेतदेवसुधियांयज्जह्नुक

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै॰ रा॰ न्यापयःपूतग्रावगिरीन्द्रकंदरदरीकुंजेनिवासःक्वचित् ३४ व्याख्या
१३ सुधियांपुरुषाणांकेवलमेतदेवयुक्तं यत्जन्हुकन्यापयःपूतग्राव
13 गिरींद्रकंदरदरीकुंजेक्वाचिन्निवासःकोर्थः जन्हुकंन्यायांगंगायाःप
यसापूतापवित्राःयेग्रावाःतेषांयोसौगिरींद्रःपर्वतःतस्ययाकंदर
स्य विवरस्यदरीगुफातस्यानिकुंजःजन्हुकंन्यापयुःपूतग्रावगिरींद्र
कंदरदरीकुंजःतस्मिन् तत्रनिवासोवरं क्वसतिमानेम्लायिनिसति
चान्यत्नवस्तुनिखंडितेसति चान्यदर्थिनियाचकेव्यर्थेव्रयातेसति
चान्यत्क्षीणेवंधुजनेसति चान्यत्परिजनेगतेसति चान्यत्शनै
शनैर्योवनेनष्टेसतितदावननवासएवरुचिरः ३४ अथान्यदाह परे
यांचेतोसिप्रतिदिवसमाराध्यवहुधाप्रसादंकिंनेतुंविशसिहृदय
क्लेशकलिलं प्रशान्तेत्वय्यंतःस्वयमुदितचिंतामणिगुणोविमुक्तसं
कल्पःकिमभिलखितंपुष्यतिनते ३५ व्याख्या हेमतिखेदेत्वंहृदय राम॰ १३

13A वहुप्रसादं किंनेत्तुंग्रहीतुंविशासि किंरूत्स्यपरेषांश्चयरेषां चेतांसि
प्रतिदिवसंदिवसंप्रतिश्राराध्य किंविशिष्टंप्रसादं क्लेशकलिलंक्लि
ष्टमलिनं हेहृदयत्वयिश्रंतर्मध्येप्रसन्नेसति श्रभिलखितेवांछिते
तेतवनतुष्यति किंविशिष्टेत्वयि स्वयमुदितचिंतामणीगुणे किंविशि
ष्टः त्वंविमुक्तसंकल्प ३५ श्रथान्यदाह श्रनावर्त्तीकालोव्रजतिसवृथा
तन्नगणितंदशास्तास्ताःसोढाःव्यसनशतसंपातविधुराःकियद्वा
वक्षामःकिमिवबतनात्मन्यपकृतंवयंयावत्तावत्पुनरेवव्यसितं
३६ व्याख्या सकालोव्रजति श्रस्माभिःतन्नगणितं किंविशिष्टःकालः
श्रनावर्त्तीश्रपुनरागमी नपुनःश्रागमोस्यास्तीति श्रसावपुनरागमी
तदस्यास्तीतिइनुप्रत्ययः श्रस्माभिःताःताःदशाःसोढाः तत्किंयद्वाश्र
वक्षामः किंविशिष्टाःदशाःव्यशनशतसंपातविधुराः व्यसनोक
ष्टानांशतंव्यशनशतंतस्यसंपातेनविधुराःव्यशनशतसंपातवि

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै.श. धुराःवतइतिखेदेअस्माभिःआत्मनिकिमिवनअपकृतं विरूपंन
१४ कृतं यावद्वयंएतावंतोस्मनरापि२तदेवव्याशीतंउद्यमितंयेनकर्म्म
14 णादुःखितैर्भूयते ३६ पुनरप्यभिमानितामाह नभिक्षादुःप्रापाप
थ्यिपथिमगाराममरितःफलैःसंपूर्णाभूर्विटपिमृगचर्मापिवस
नं सुखेवादुःखेवासह्यपरिपाकःखलुतदात्रिनेत्रंकस्सत्का
धनलवमदांधश्रणमति ३७ व्याख्या कोभिमानीपुमान् धनल
धे वमदांधश्रणमति किंकृत्वात्रिनेत्रंमहेशंत्यक्त्वातदाइतिकथंभिक्षा
दुःप्रापान पाथि२मगाराममरितःभूःपृथ्वीफलैःसंपूर्णाभूःअपि
पुनःविटपिमृगचर्म्मवसनंविटपिभूर्जत्वक्मृगचर्म्मणीवस
नंवस्त्रं सुखेवादुःखेवासह्यशपरिपाकःसह्यकुकर्म्मणःफलंख
लुनिश्चितंतदाधनलवमदांधकःश्रणमिति ३८ अथान्यदाह स्थि राम.
तिःपुण्यारण्येसहपरिचयोहंतहरिणैःफलैर्मेध्यावृत्तिःप्रतिनदिं १४

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

14A च तत्स्मान्निरुपद्रवः इतीयंसामग्री भवति हरभक्तिस्पृहता वनेवागेहे
वासदृशमुपशांतैकमनसां ३८ व्याख्या उपशांतैकमनसां उपशां
तएकोमनोयेषांते उपशांतैकमनसः तेषांयतीनांवनेवागेहेवा
सदृशं इतिअमुनाप्रकारेण इयंसामग्रीहरभक्तिस्पृहतांभवति इ
बि तीतिकिंपुण्येपवित्रेश्वरणेपास्थितः पुनः इतीतिकिं हेतस्सागमेहरिणाः
सहपरिचयः चान्यत्फलैर्मेध्याविशाखतिः प्राणहानिरित्यर्थः चान्य
५६ त्र वृतिनदिनदीश्वजातिरुपद्रवः तस्मात् ३८ अथास्मदाह अमीषाप्रा
णिनां तुलितविशिनी पत्रपयसो रुतेंकिंनास्माभिर्विगलितविवेकै
र्व्यवशितं यदाश्रानामयेइविणमदनिमंत्रमनसोरुतंवीतव्रीडै
र्निजगुणकथापातकमपि ३९ व्याख्या अस्माभिरमीषांप्राणिनांरु
तेकिंनव्यवसितं उद्यमितं किंविशिष्टैः अस्माभिः विगलितविवेकैः
विगलितोविवेकोयेषांतेविगलितविवेकास्तेः विवेकरहितैरित्यर्थः

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै॰रा॰ यतश्चायानामग्रेधनवतांपुरःवीतव्रीडैःगतलज्जैरस्मकाभिः निज
१५ गुणकथापातकमपिकृतं निजगुणानांकथानिजगुणकथातेषांपात
15 कंनिजगुणकथापातकं किंविशिष्टानां अादृशानां द्रविणमदनिःसं
ज्ञमनसां कोर्थः द्रविणमदेननिःसंज्ञं मनोयेषांतेद्रविणमदनिःसं
ज्ञमनसस्तेषां॰ धनमदश्चेताइत्यर्थः ३२ अथान्यदाह भ्रातःकष्टम
होमहान्नृपतिःसामंतचक्रंचतत् पार्श्वेतस्यचसापिराजपरिष
त्ताश्चंद्रबिंबाननाः उद्रिक्तःसचराजपुत्रनिवहस्तेवंदिनस्ताःकथाः
सर्वंयस्यवशादगात्स्मृतिपदंकालायतस्मैनमः ४॰ व्याख्या तस्मैका
लायनमः अहोइतिआश्चर्येहेभ्रातःकष्टंविलोक्यतां किंकष्टंसएव
महान्नृपतिःचान्यत् तत्सामंतचक्रंचान्यत् तस्यपार्श्वेसापिराज
परिषत् साऽपिराजसभाचान्यत् ताश्चंद्रबिंबाननाःनार्यःचान्यत्
सराजपुत्रनिवह नृपकुमारसमूहः किंविशिष्टःराजपुत्रनिवहः राम॰ १५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

15A उद्गीर्णाःसदर्प्पाः चान्यत् तेवंदिनःतेभट्टा चान्यत् ताःकथाःयस्यवसा
त् एतत्सर्वंपुरोवर्त्ति स्मृतिपदमगात् कथाशेषंजगामकालाय तस्मै
नमोयतःकालेनक्षीयतेसर्वं ४. पुनःकालोतिशयमाह वयंयेभ्योजा
ताश्चिरपरगताएवखलुतेसमंयैः संवृद्धाःस्मृतिविषयितांतेपिग
मिताः इदानीमेतेस्मःप्रतिदिवसमासन्नपतनागताः तुल्यावस्थां
सिकतिलनदीतीरतरुभिः ४१ व्याख्या येभ्यःसमानवयोभ्यःसमंजा
ताः खलुनिश्चितं तेचिरपरिगताएवमृताएववयंयैःसमंसंवृद्धा
स्तेपिस्मृतिविषयितांगमिताःस्मृतेविषयतास्मृतिविषयतातां
स्मारितास्संतःचेतोगोचरमायांतीत्यर्थः इदानीएतेवयंस्मःसावशेषाः
किंविशिष्टावयं सिकतिलनदीतीरतरुभिः तुल्यावस्थांगताःसिक
तिलावालुकाधिकानदीसिकतिलनदीतस्यास्तीरेतरवःसिकतिलन
दीतीरतरवःते एतावताःसिकतिलनदीतीरतरवःपतनशीलाभ

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै·श· वंतीत्यर्थः सुकुमारमतिमित्वात् यादृशास्तेतरवःतादृक्शवस्थावयं
१६ प्राप्ताम्मःकस्मात् प्रतिदिवसंदिवसंप्रति आसन्नपतनात् आसन्न
16 कालमरणात् एतावतासंसारस्याऽवस्थाईदृशीवर्त्तते ४१ अमदाह
यत्रानेकःक्वचिदपिगृहेतत्रातिष्ठत्यथैकोयत्राप्येकस्तदनुबहवस्त
त्रचांतेनचैकः इत्थंचेमौरजनिदिवसौदोलयन्द्वाविवक्षौकालः
काल्यासहबहुकलःक्रीडतिप्राणिसारैः ४२ व्याख्या कालःमृत्युःक
ल्यासहकालराज्ञासहप्राणिसारैःसत्वकाष्टशुष्कैःक्रीडतिरमति
किंविशिष्टःकालःबहुकलःबह्वीकलायस्यअसौबहुकलःकिंकुर्व
न् इमौद्वौरजनिदिवसौ इत्थंअमुनाप्रकारेणअक्षाविवपाशकावि
वदोलयन् प्रक्षिपन् प्रेरयन् युक्तोयमर्थः अन्योपियोद्यूतकृत्
क्रीडांकुरुते तस्यअक्षोपाशोविलोक्यते अत्रकालद्यूतःरजनिदिव राम·
सावेवपाशकौ इत्थंकथंयत्रक्वचिदपिगृहेअनेकःतत्रएकस्तिष्ठ १६

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

16A

ति अपिपुनः यत्र एकस्तदनुपश्चात् बहवः चान्यत् यत्र एकोपिन
कालक्रीडायाः इत्थंस्वभावतः ४२ अथान्यदाह तपस्यन्तसंतः कि
मऽधिनिवसामः सुरनदीगुणोदारान् दारानुतपरिचरामः सवि
नयेपिवामः शास्त्रोद्यानद्रुतविविधकाव्यामृतरसान् नविद्मः किं
कुर्म्मः कतिपयानिमेषायुषिजने ४३ व्याख्या जनेलोके नविद्मः
किंकुर्म्मः किमितिशंसयेसुरनदीगंगानिवसामः आश्रमंकुर्म्मः किं
विशिष्टाः वयं तपस्यन्तः संतः कुर्वन्तः संतः उतअथवादारान् क
लत्रान्परिचरामः परिचर्य्याकुर्म्मः किंविशिष्टान्दारान् गुणोदा
रान् गुणोत्कटान् उतअथवाशास्त्रोद्यानपिवामः शृणुमः किंवि
शिष्टान्शास्त्रोद्यान द्रुतविविधकाव्यामृतरसान् द्रुमः अतः वि
विधकाव्यानाम् अमृतरसो येषुते द्रुतविविधकाव्यामृतरसाः तान्
चेतस्यस्माकंशंसयोवरिवर्ति एतेषुपदार्थेषुकिंकुर्म्मः योगुणा

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै॰श॰ धिकस्तंसेवयामः ४३ अथान्यदाह गंगातीरेहिमगिरिशिलाबद्ध
१७ पद्मासनस्य ब्रह्मध्यानाभ्यसनविधिनायोगनिद्रांगतस्य किंतै
17 र्भाव्यंममसुदिवसैर्यत्रनिर्विशंकाःसंप्राप्स्यंतेजरठहरिणाःशृंग
कंडूविनोदं ४५ व्याख्या किमितिसंभावनायांममतैःसुदिवसैर्भा
व्यं यत्रदिवसेषुजरठहरिणाःप्रौढमृगाःनिर्विशंकाःसंतःनिर्ग
ताः विशेषेणशंकायेषांतेशृंगकंडूविनोदंविषाणघर्षणलीलां
संप्राप्स्यंते किंविशिष्टस्यममहिमगिरिशिलाबद्धपद्मासनस्य हि
मगिरिशिलायांबद्धंपद्मासनयेनसहिमगिरिशिलाबद्धपद्मास
नः तस्यहिम॰कगंगातीरे पुनःकिं॰ ममयोगनिद्रांगतस्य योगनि
द्रायोगनिद्रायांप्राप्तःयोगनिद्रांप्राप्तः तस्ययो॰ केनब्रह्मध्यानाभ्य
सनविधिना ब्रह्मध्यानस्यअभ्यसने ब्रह्मध्यानाभ्यशनेतुस्ययो
विधिःब्रह्मध्यानाभ्यसनविधिःतेनएवंविधेनानिमेलभावेन राम॰
१७

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

17A

सुखसाध्यासिद्धिः ५५ अथान्यदाह स्फुरस्फारज्योत्स्नाधवलिततले
क्वापिपुलिने सुखाशीनःशांतःध्वनिषुरजनीषुद्युसरितः भवा
भोगोद्विग्नःशिवाशिवशिवेत्यार्तवचसाकदास्यामानंदोद्गतबहु
लबाष्पप्लुतदृशाः ५५ व्याख्या अहंशिवशिवेत्यार्तवचसाकदा
स्यां किंविशिष्टःअहं भवाभोगोद्विग्नःभवस्यसंसारस्यआभोगःतत्र
उद्विग्नःकिंवचवा आनंदोद्गतबहुलबाष्पप्लुतदृशाः आनंदे
नउद्गतानिबहुलानिबाष्पानितैःप्लुतेदृशौयस्यसः आनंदोद्गतबहु
लबाष्पप्लुतदृक् तेनपुनःकिं अहंद्युसरितःगंगायाःक्वापिनिर्जने
पुलिनेसुखासीनःकासुरजनीषुकिं रजनीषुशांतध्वनिषु उपशां
तशब्दासु एवंविधावासराःसंभोगहीनानांभवेयुः ५४ अथान्यदाह
महादेवोदेवःसरिदपिचसैवामरसरित्गुहाएवागारंवसनमपि
ताएवहरितःसुहृद्वाकालोयंव्रतमिदमदैन्यव्रतमिदंकियवा

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै॰रा॰ वक्ष्यामोवटविटपएवास्तुदायिता ४६ व्याख्या देवोमहादेवोमान्यः
१८ सरिदपिनद्यपिसैव अमरसरित् नदीआगारंगृहंगुहाएववशनं
18 अपिवस्त्रमपिहरितः दिशःवायवासुहृत् मित्रंअयंकालःव्रतंइ
दंयदेम्यव्रतं इदंकिंयत् वक्ष्यामः दायिताकलत्रंवटविटपएव
अस्तु ४६ अथान्यदाह शिरःशार्वंस्वर्गात पशुपतिशिरस्तःक्षितिध
रंगिरीन्द्रादुत्तुंगादवनिमवनेश्चापिजलधिं अधोधोगांगेयंपदमु
पगतंस्तोकमथवाविवेकभ्रष्टानांभवतिविनिपातःशतमुखः
४७ व्याख्या शार्वंमहेशंशीरःस्वर्गादथः पशुपतिशिरस्तःमहेश्व
रमस्तकात् क्षितिधरः उत्तुंगात् गिरीन्द्रात् अवनिअधोजानीहि
अवनेश्चापिजलधिं समुद्रं अधोजानीहि स्तोकंगांगेयंपदंअधोधः
उपगतं अथवाविवेकभ्रष्टानांप्राणिनांविनिपातःशतंमुखानि राम
यस्यसःशतमुखोभवति ४७ अथान्यदाह आसानामनदीमनोर १८

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

थजला तृष्णातरंगाकुला रागग्राहवती वितर्कविहगा धैर्यद्रुमध्वं
18A सिनी मोहावर्त्तसुदुस्तरातिगहना प्रोत्तुंगचिंतातटी तस्याः पारग
ताविशुद्धमनसो नंदंतु योगीश्वराः ४८ व्याख्या नाम इति संबोधने
आशानदी किं आशानदी मनोरथजला मनोरथा एव जलानि यस्यां
सा पुनः किं आशानदी तृष्णातरंगाकुला अन्यापि या नदी भवति सा
तरंगाकुला भवति इयं नदी तृष्णातरंगाकुला पुनः किं आशानदी
रागग्राहवती स्नेहग्राहयुक्ता पुनः अन्यापि या नदी ग्राहजलचरजी
ववती भवति पुनरपि किं आ· धैर्यद्रुमध्वंसिनी धैर्यद्रुमस्य ध्वंसो
स्यास्तीति धैर्यद्रुमध्वंसिनी अन्यापि नदी द्रुमध्वंसिनी भवति पुनः
किं आशानदी मोहावर्त्तसुदुस्तरा मोहस्य आवर्त्तः मोहावर्त्तः तेन
सुदुस्तरा मोहावर्त्तसुदुस्तरा अन्यापि नदी सुदुस्तरा भवति पुनः किं
आशानदी अतिगहना अतीव गहनं यस्याः सा अतिगहना अन्या

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै॰रा॰ पिनदीअतिगहना पुनः किं॰ आशानदीश्रोत्तुंगाचिंतातटी श्रोत्तुंगा
१२ चिंताएवतटीयस्याःसा अन्यापिनदीतटिनीप्रोच्यते तेऽस्याःनद्याः
19 योगीश्वराःनंदंतुसर्वोत्कर्षेणवर्तंतां किंविशिष्टाःयोगीश्वराःविशु
द्धमनसःनिर्मलमानसाः ५८ अथान्यदाह आसंसारंत्रिभुवनमिदं
चिन्वतांतंतादृक नैवास्माकंनयनपदवींश्रोत्रवर्त्मगतोवा योयंध
त्तेविषयकरिणीगाढरूढाभिमानःक्षीवस्यांतःकरणकरिणःसं
यमालानलीलां ५९ भ्रात्रा हेताततादृक्कोपिपुमान् अस्माकंनय
नपदवींनेत्रगोचरंवा अथवा श्रोत्रवर्त्मश्रवणमात्रेणगतः यःअ
यंक्षीवस्यांतःकरणकरिणःसंयमालानलीलां किं॰विशिष्टःअयंवि
षयकरिणी गाढरूढाभिमानःविषयएवकारिणी हस्तिनीतस्यागा
ढरूढोअभिमानोयस्यसः किंलक्षणानामस्माकं आसंसारंयावत्इ
दंत्रिभुवनंचिन्वतांसंचयतांवर्द्धयतांयोजितेंद्रियःसाविरलः ५९ राम १२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

19A

अथान्यदाह येवर्त्तंतेधनपतिपुरःप्रार्थनादुःखभाजो येवाल्पत्वंदध
तिविषयाक्षेपपर्यस्तबुद्धेः तेषामंतःस्फुरितहसितंवासराणिस्मरेयं
ध्यानछेदेशिखरिकुहरग्रावशय्यानिषण्णः ५। व्याख्या अहंतेषांवास
राणिअंतःस्फुरितहसितं ध्यानछेदेस्मरेयंचिंतयामि येवासराःध
नपतिपुरोधनाढ्यानांपुरस्तात् प्रार्थनादुःखदीर्घावर्त्तंते प्रार्थना
दुःखेनदीर्घाःप्रार्थनादुःखदीर्घाः वान्यत्रयेवासराःविषयाक्षेपप
र्यस्तबुद्धेःप्राणिनःअल्पत्वंअल्पानत्वंदधति विषयस्यआक्षेपःआदरः
विषयाक्षेपःविषयाक्षेपेणविषयादरेण पर्यस्तानिराकृताबुद्धिर्य
स्यसःविषयाक्षेपपर्यस्तबुद्धिः तस्यविषयाक्षेपपर्यस्तबुद्धेः किंवि
शिष्टःअहंशिखरकुहरग्रावशय्यानिषण्णः शिखरिणःकुहरःशि
खरिकुहरःशिखरिकुहरस्यपर्वतविवरस्य ग्रावशय्यायांनिषण्णोनि
विष्टः ५। सांप्रतंनिर्वेदतातायाःस्वरूपमाह विद्यानाधिगतकलं

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै·रा· करहिताविर्त्तंचनोपार्ज्जितं शुश्रूषापिसमाहितेनमनसापवित्रोर्न्न
२· संपादिता: आलोलायतलोचनायुवतय:स्वप्नेपिनालिंगिता: का
20 लोयंपरपिंडलोलुपतयाकाकैरिवप्रेरित: ५२ व्याख्या अहोअयंका
ल:अस्माभि:पिंडलोलुपतया:काकैरिवप्रेरित: परपिंडस्यपरग्राम
स्यलोलुपता परपिंडलोलुपतातया: कथं अस्माभिर्विद्यानाधिग
तानपवित्ता किंविशिष्टाविद्या कलंकरहिता दोषरहितानिस्तुषाइ
त्यर्थ: चान्यत् वित्तंनोपार्ज्जितं अपिपुन:समाहितेनमनसानिश्चल
चित्तेनपित्रोर्भीताजनकयो:शुश्रूषयेसंपादिता नविहिता चान्यत्
स्वप्नेपियुवतयोनालिंगिता: किं·युवतय: आलोलायतलोचना:आ
समंताद्भावेनलोलानिचपलानिआयतानिदीर्घाणिलोचनानिया
साता:आलोलायतलोचना:तस्मात्कारणाद्वृथैवजन्मगमितं ५२ राम
अथान्यदाह वितीर्णंसर्वस्वेतरुणकरुणापूर्णह्रदया:स्मरंत: संसा २·

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

20A

रेविगुणपरिणामावधिगतोः वयंपुण्येरण्येपरिणितशरच्चंद्रकिर
णोः त्रियामानेष्यामो हरचरणचित्तैकशरणाः ५२ व्याख्या वयंपुण्येप
वित्रेरण्येकदावित्रियामानेष्यामः कैःसमंपरिणितशरत्चंद्रकि
रणैःसमं कोर्थः परिणिताः परिणामंप्राप्ताः येशरत्कालीनाः चंद्रकि
रणाः परिणतशरत्चंद्रकिरणास्तैः क्वसतिसर्वस्वेसर्वधनेवितीर्णे
सति किं· वयं· तरुणकरुणापूर्णहृदयाः तरुणकरुणयाः पूर्णंहृदयं
येषांते तरुणकरुणापूर्णहृदयाः वयंकुर्वंतः संसारेविगुणपरिणामाः
वधिगतीस्मरंतः विगुणपरिणामाः अवधियोगतयः विगुणपरिणा
माःवधिगतयःताः पुनःकिं· वयंहरचित्तैः कशरणाः हरणचरणवे
वचित्तस्यएकंशरणंयेषांते हरचित्तैकशरणाः ५३ अथान्यदाह वयं
मिहपरितुष्टाःवल्कलैस्त्वंचलक्ष्म्या समंइहपरितोषोनिर्विशेषोविशे
षः शत्रुभवतुदरिद्रोयस्यतृष्णाविशाला मनसितुपरितुष्टेकोर्थवा

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै.रा. नकोदरिद्रः ५३ आख्या हे राजेंद्र इह अस्मिन् संसारे वयं वल्कलैः परितु
२१ ष्टाः वा त्वं लक्ष्म्या परितुष्टः एतावता संतोषस्य तत्वमेकमेव इह अ
21 स्मिन्नर्थे परितोषः सम एव किं विशिष्टः परितोषः निर्विशेषः विशेषः नि
र्विशेष एव शेषोऽवशानं यस्य स निर्विशेषाविशेषस्मायं तु पुनः स द
रिद्रो भवतु यस्य पुरुषस्य विशाला विस्तीर्णा तृष्णा अनंततत् इमस्य पु
सः दरिद्रं कापि न याती त्यागमः तु पुनः मनसि परितुष्टे सति को र्थवा
न को दरिद्रः अपि तु न कोपि ५३ यदेतत्स्वाछंदविहरणमकार्पण्य
मशनं सहायैः संवासः श्रुतमुपशमैकव्रतफलं मनोमंदस्पंदं बहु
रपि धिरस्यापि विमृशन् न जाने कस्यैषा परिणतिः ५४ व्याख्या परिणा
मो वर्तते एषा का परिणतिः यदेतत् स्वाछंदविहरणं अन्यच्च अका
र्पण्यं अशनं अवलंभोजनं अन्यच्च सहायैः संवासः परिकरेण सह नि
वासः परिकरेण सहनिवासः उपशमैकव्रतं फलं उपशरसोञा राम. २१

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

21A सितंश्रुतंशास्त्रंवहिरपिवाह्यप्रदेशोपि मनोमंदस्पंदंकल्पनारहितं
अहंकिंकुर्वन् चिरस्य चिररात्राय विमृशन् विमर्शनंकुर्वन् चिरका
लंविचिंतयामीत्यर्थः ५५ अथान्यदाह पाणिःपात्रंपवित्रंभ्रमणप
रिगतंभैक्ष्यमक्षय्यमन्नं विस्तीर्णंवस्त्रमाशादशकमचपलंतल्पमस्
वल्पमुर्वी येषांनिःसंगतांगीकरणपरिणतिःस्वात्मसंतोषिणस्ते धन्याः
संन्यस्तदैन्यव्यतिकरनिकराःकर्मनिर्मूलयंति ५५ व्याख्या धन्या
स्तएवयेकर्मनिर्मूलयंति किं॰धन्याः संन्यस्तदैन्यव्यतिकरनिकराः
संन्यस्तोनिराकृतः दैन्यव्यतिकरस्यनिकरोयैःतेसंन्यस्तदैन्यव्यति
करनिकराः पुनःकिंविशेषास्ते स्वात्मसंतोषिणः स्वात्मन्येवसंतोषोये
षांतेस्वात्मनसंतोषिणः अन्यच्च येषांपुरुषाणांनिःसंगतांगीकरणपरिण
तिःनिःसंगतायाःअंगीकरणंनिस्संगतांगीकरणं निःसंगतांगीकरणप
रिणतिःनिःसंगतायाःअंगीकरणंनिस्संगतांगीकरणंतस्यपरिणतिःनिः

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै.रा. सं. येषांपुरुषाणांपात्रंभोजनभांडंपाणिःहस्तःपवित्रंभ्रमणपरिगतं
२२ भैक्ष्यमक्षयंअन्नंवस्त्रंविस्तीर्णंआशादशकं अपमलंनिर्मलं
22 अस्वल्पंविस्तीर्णंसय्याउर्वीपृथ्वीएवंविधिस्वरूपेण येसंसारपारंगच्छं
तितएवधन्याः ५५ अथान्यदाह दुराराध्याःस्वामीतुरगचलचित्ताःक्षि
तिभुजो वयंतुस्थूलेछामहतिचपदेबद्धमनसः जरादेहंमृत्युर्हरति
सकलंजीवितमिदं सखेनात्यत्श्रेयोजगतिविदुषोऽन्यत्रतपसः ५६
व्याख्या हेसखेजगतिरसायांविदुषःपंडितस्यतपसःअन्यत्रश्रेयः
कल्याणंनकथं स्वामीअधिपतिःदुराराध्याःक्षितिभुजोराजानःतुर
गचलचित्ताःतुरंगमवत् चपलचेतसः तुपुनःवयंस्थूलेछा चाम
तमहतिपदेमुक्तिलक्षणेबद्धमनसः जरादेहंहरंतिमृत्युरिदंस
कलंजीवितंहरति ततस्तपसाविनाश्रेयोन ५६ अथान्यदाह भोगामे राम.
घवितानमध्यविलसत्सौदामिनीचंचला आयुर्वायुविघट्टिताभ्रम २२

22A

पटलीलीनांबुवद्भंगुरं लोलायौवनलालनातनुभृतामित्याकस्पद्भुतं
योगेध्येयसमाधिसिद्धिसुभगेबुद्धिंददध्वंजनाः ५२ व्याख्या हेबुधाः
पंडिताःयोगेमनोवचनकायसंरोधलक्षणेबुद्धिंविदध्वं इतरदाखि
लत्वणालुपश्चाह्न कथंभोगाःसंचांगाःमेघवितानमध्यविलसत्सोदा
मिनीत्वचला: कोर्थःमेघावितानमध्येविलसंतीयासोदामिनीविद्युत्त
द्वच्चंचला चोन्यत् आयुर्जीवितंवायुविघाटिताभ्रपटलीलीनांबुवत्
भंगुरं वायुनाविघटिताया अभ्रपटलीतत्रलीनेयदंबुपानीयंत
द्वद्भंगुरंविनाशंसीलंवायुविघटिताभ्रपटलीलीनांबुवत् भंगुरं
तनुभृतांप्राणिनांयौवनलालनात् तारुण्यप्रतिपालनालोलाचं
चलावर्त्तते इतिआकलय्यइतिविचिंत्यद्भुतं शीघ्रंयोगेमनोविदध्वं५२
अथान्यदाह उग्रेग्रामेवनेवामहतिसितपटच्छन्नपालीकपा
ली मादायन्यायगर्भद्विजहुतहुतभुग्धूममध्रम्रोपकंठं द्वारंद्वारं

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वैरा॰ प्रवृत्तोवरमुदरदरीपूरणायक्षुधार्तो मानीप्राणीसधन्योनपुनरनुदि
२३ नंतुल्यकुल्येषुदीनः ५८ व्याख्या मानीप्राणीअभिमानीपुमान् क्षुधा
23 र्तःसधन्यःसुष्ठुवरं उदरदरीपूरणायद्वारंद्वारंप्रवृत्तोवरं किंकृत्वा महत्
तिग्रामेवाथवावनेपुण्येपवित्रे किंवि॰द्वारं न्यायगर्भद्विजहुतहु
तभुग्भस्मधूम्रोपकंठं न्यायगर्भैस्तेनद्विजेनहुतोयोसोहुतभु
क् वैश्वानरःतस्ययोसोभस्मःप्रचुरोःधूम्रस्तेनव्याप्तंउपकंठंय
स्यतन्न्यायगर्भद्विजहुतहुतभुक्भस्मधूम्रोपकंठं ५८ अन्यदाह
चंडालःकिमयंद्विजातिरथवाशूद्रोथवाकिंतापसः किंवातत्त्वनिवेशपे
शलमतिर्योगीश्वरःकोपिकिं इत्युत्पन्नविकल्पजल्पमुखरैःसंभाष्य
मानोजनैः नक्रुद्धापथिनैवतुष्टमनसोयास्यंतिनेयोगिनः ५९ व्याख्या
तएवयोगिनोयेपथिमार्गेजनैःएवंसंभाष्यमाणाःनक्रुद्धाःयास्यंति
नवतुष्टमनसोयास्यंति किंवि॰जनैःइतिअमुनाप्रकारेणविकल्पज राम॰ २३

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

23A

समुखैः इतीतिकिं अयंकिंचांडालःवाथवाद्विजोब्राह्मणः अथवारु
द्रः अथवाकिंतापसः वाऽथवायोगीश्वरः किं॰योगीश्वरः तत्वनिवेश
पेशलमतिः तत्वनिवेशेपेशलेमनोज्ञामतिर्यस्यअसौ॰ एवंविधानि
विकल्पास्तएवधन्याः ५८ अथान्यदाह सर्वेधन्याः केचित्रुटितभव
वंधव्यतिकराः वनांतेचित्तांतर्विषमविषयाशीर्विषगताः शरच्चंद्र
ज्योत्स्नाधवलगगनाभोगसुभगाः नयंतेयेरात्रिंसुकृतचयचित्तैक
शरणाः ६॰ व्याख्या हेसखेहेमित्रतएवकेचित्धन्याः येएवंप्रकारे
णरात्रिंनयंति किं॰धन्याः तेसुकृतचयचित्तैकशरणाः सुकृतानांचयः
समूहः सुकृतचयः सुकृतचयचित्तेएकंशरणंयेषांतेसुकृतचयचि
त्तैकशरणाः पुनः किं॰तेत्रुटितभववंधव्यतिकराः त्रुटितोभववंध
स्यव्यतिकरोयेषांतेत्रुटितभववंधव्यतिकराः पुनः किं॰वनांतेव
नमध्येविचित्तांतर्विषयाशीर्विषगताः चित्तांतर्मानसमध्येविषमोयो

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वैरा० सोविषयएवग्राशीविषः दृष्टीविषोरागोगतोयेषांतेचित्तांतर्विषय
२४ विषयाशीविषगताः वाविषमविषयाशीर्विगलिताव्यापाव्रः किंवि०
24 रात्रिंशरच्चंद्रज्योत्स्नाधवलगगनाभोगभगां शरच्चंद्रज्योत्स्नाशर
च्चंद्रज्योत्स्नाशरत्कालीनचंद्रमसः कांत्साधवलेनगगनाभोगेनन
भोविस्तारेणसुभगामनोज्ञासा शरच्चंद्रज्योत्स्नाधवलगगनाभोग
सुभगातां ६० अथान्यदाह एतस्माद्विरमेंद्रियार्थगहनादायासकदा
श्रयात् श्रेयोमार्गमशेषदुःखसमनव्यापारदक्षंक्षणात् शांतंभाव
मुपैहिसंत्यजनिजांकल्लोललोलांगतिं माभूयोभजभंगुरांभवरतिंचे
तःप्रसीदाधुना ६२ व्याख्या चेतः हेग्रात्मन् अधुनाप्रसीदप्रसादं
कुरु एतस्मादिंद्रियार्थगहनात् विरम किंवि० इंद्रियार्थगहनात्
आयासकादाश्रयात् कुत्सितः ग्राश्रयः कदाश्रयः कदाश्रयस्यभा राम
वोकादाश्रयः आयासेनकादाश्रयः आयासकादाश्रयः तस्मात् ग्रा० २४।
८

24A

क्षणात् शांतंभावंउपेहि किं. शंतंभावंश्रेयोमार्गंमोक्षमार्गं पुनःकिं.
शांतभावं अशेषदुःखव्यापारदक्षं अशेषाणियानिदुःखानितेषा
शमनव्यापारेदक्षः अशेषदुःखशमनव्यापारदक्षःतंश्र. हेचेतःनि
जोकल्लोललोलांगतिं त्यजपरिहर भूयःपुनरपिभंगुरांविनश्वरा
भवतिभाभजमासेवय एभिःलक्षणैःसंसारस्यवृद्धिरेवस्यात् ततस्त
स्मात्कारणात् तानिचेष्टितानित्यज ३१ पुण्येम्लेलफलेप्रियेप्रणयिति
प्रीतिंकुरुष्वाधुना भूशय्यानववल्कलैरकरणैरुत्तिष्ठयामोवनं क्षु
द्राणमविवेकमूढमनसांयत्रेश्वराणंसदाचित्तव्याधिविवेकाविह्व
लगिरांनामापिनश्रूयते ३२ व्याख्या हेप्रणयिनिहेप्रियेउत्तिष्ठवनं
यामः यत्रयाविवेकमूढमनसांईश्वराणंधनवतांनामापिनश्रूयते
किंवि. ईश्वराणांक्षुद्राणांतुच्छानां अन्यचअविवेकमूढमनसांअवि
वेकेनमूढमनसः तेषांपुनरपिकिंवि. ईश्वराणांचित्तव्याधिविवेक

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै.रा. विह्वलगिरां चित्तव्याधीनां विवेके नविह्वला गीर्वाणी येषां ते चित्तव्या
२५ धिविवेकविह्वलगिरः तेषां वि॰ हे प्रिये पुण्यैः पवित्रैः मूलफलैः प्री
तिं कुरुष्व अन्यच्च भूशय्या नववल्कलैः प्रीतिं कुरुष्व किं वि॰ नववल्क
25 लैः अकरणैः क्रियते इति करणं अकरणं तैः अकरणैः करणक्रिया
रहितैः इत्यर्थः ६२ अथान्यदाह मोहं मार्जयतामुपार्जय रतिं चंद्रार्द्ध
[struck] मणौ चेतः स्वर्गतरंगिणीतटभुवामासंगमंगीकुरु कोवा वीचि
षु बुद्बुदेषु च तडिल्लेखासु च स्त्री ज्वालाग्रेषु च पन्नगेषु च सरिद्वेगेषु च
नः प्रत्ययः ६३ व्याख्या रे चेतः मोहं मार्जय त्वं रे प्राणिन् चंद्रार्द्धचूडा
मणौ रतिं संतोषं उपार्जय रे चेतः स्वर्गतरंगिणीतटभुवां आसंगं सं
गतिं अंगीकुरु नो अस्माकं वा अथवा को वा वीचिषु कल्लोलेषु प्रत्ययो विश्वा
सः चान्यत्र जलबुद्बुदेषु वर्षावारिस्फुटेषु कः प्रत्ययः वान्यत्र त राम.
डिल्लेखासु सौदामिनीषु कः प्रत्ययः च स्त्रीषु कः प्रत्ययः चान्यत्र ज्वा २५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

लाग्नेषु कः प्रत्ययः चान्यत् पल्लगेषु कः प्रत्ययः चान्यत् सरिद्वेगेषु
25A कः प्रत्ययः तटनीप्रवाहेषु कः प्रत्ययः यथा एतेषु स्थानेकेषु नोऽस्र
स्माकं प्रत्ययो नास्ति तथा जीवितेषु जीवितव्येषु कः प्रत्ययः को विश्वा
सः अपितन विश्वासः २३ अथान्यदाह अग्रेगीतं सुरसकवयः पार्श्वे
लोदाक्षिण्यात्ताः दृष्टे लीलावलयरणितं चामरग्राहिणीनां यद्यस्त्येवं
कुरु भवरसास्वादने लंपटत्वं नो चेच्चेतः प्रविश सहसा निर्विकल्पे
समाधौ २४ व्याख्या रे चेतः यदि एवमस्ति तदा भवरसास्वादने लंपट
त्वं कुरु एवं किं यदि तवाग्रे स्फीतिगीतं भवति अन्यच्च पार्श्वे लोदाक्षि
णस्याः दाक्षिण्यदेशीयाः सरसकवयो भवति अन्यच्च दृष्टे चामरग्राहि
णीनां सुंदरीणां वलयरणितं भवति यदेवं विधं सौख्यं भववाति त
दा संसारस्य ममतां कुरु रे चेतः चेदेवं न तदा सहसा निर्विकल्पे समा
धौ प्राविश प्रवेशं कुरु २५ अथान्यदाह विरमत बुधाः योषित्संगात्सु

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै.रा. खात्क्षणभंगुरात् भजत करुणामैत्रीप्रज्ञावधूजनसंगमं नखलुन
२६ रके हाराक्रांते घनस्तनमंडले शरणमथवा श्रोणीबिंबे रणन्मणि
26 मेखले ६५ व्याख्या हे बुधाः योषित्संगात्सुखात् विरमत विरतिं भ
जत किंवि. योषित्संगात्सुखात् क्षणभंगुरात् करुणामैत्रीप्रज्ञाव
धूजनसंगमं कुरुत विदधत् करुणा च मैत्री च प्रज्ञा च करुणामै
त्रीप्रज्ञा स एव वधूजनः तस्य संगमः करुणामैत्रीप्रज्ञावधूजनसंग
मः तं करुणामैत्रीप्रज्ञावधूजनसंगमं खलु निश्चितं नरके घनस्त
नमंडले अथवा श्रोणीबिंबे नितंबबिंबे शरणं न किंवि. स्तनमंडले
हाराक्रांते हारविभूषिते किंवि. श्रोणीबिंबे नितंबबिंबे शरणं न किंवि.
रणन्मणिमेखले रणंती शब्दंती मणिमेखला यस्मिन् तत् रणन्मणि
मेखले ६५ अथान्यदाह प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः राम.
सत्यवाक्यं काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामूकभावः परेषां २६

26A

तस्माश्रोतोविभंगोगुरुषुचविनयःसर्वभूतानुकंपा सामान्यासर्वेशा
स्त्रेषुनयहतविधिश्रेयसामेषपंथाः ६६ व्याख्या हेश्रात्मन् अनुपह
तविधिश्रेयसां पुरुषाणांएषःपंथाः नश्पहतः ननिराकृतः अनुप
हतेनविधिनामार्गेणश्रेयोयेषांते अनुपहतविधिनाश्रेयसस्तेषां
मुक्तामामित्यर्थः तेषामेषमार्गः एषकस्तत्कथ्यते प्राणाघातान्नि
वृत्तिःजीवहिंसाविरत्यः परधनहरणेपरद्रव्यापहारेसंयमः य
मडुपरमेसमपूर्वः संयमनंसंयमः परिहार इत्यर्थः पुनः किंसत्यवा
क्यं पुनरपिकिंकालेशक्त्याप्रदानं पुनरपिकिं परेषांयुवतिजन
कथामूकभावः पुनरपिकिंतस्माश्रोतोविभंगः लोभप्रवाहविच्छेदः
चान्यत् गुरुषुविनयःपुनःकिंसर्वभूतानुकंपा सर्वप्राणिदया किं
प्राणिदया सर्वशास्त्रेषुसामान्या समानस्यभावःसामान्यंसामान्याइ
त्यर्थः मोक्षमार्गेणामेषमार्गः ६६ अथान्यदाह मातर्लक्ष्मिभजस्वकं

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै.श. चिदपरं मत्कांक्षिणी मास्मभूः; भोगेभ्यः स्पृहयालवो नहि वयं का निःस्पृ
२७ हाणामसि सद्यः स्यूतपलाशपत्रपुटिकापात्रे पवित्रीकृते भिक्षा
27 सक्तुभिरेव संप्रति वयं वृत्तिं समीहामहे २७ व्याख्या हे मातः लक्ष्मि
कंचिदपरं भजस्व मत्कांक्षिणी मास्मभूः माभूयाः वयं भोगेभ्यो नस्पृ
हयालवः नेच्छवः असि त्वं निःस्पृहाणां निरीहाणां का वयं भिक्षास
क्तुभिरेव संप्रति इदानीं दिनगमानिकां समीहामहे वांछामहे के
सति सद्यस्तत्काले स्यूतपलाशपत्रपुटिकापात्रे पवित्रीकृते सति
यद्येवमस्माकं स्थितिस्तदा वयं त्वया किं कुर्म्मः २७ अथान्यदाह य
यं वयं वयं यत्र यं मित्यासीन्मतिरावयोः किंजातमधुना येन यूयं य
यं वयं वयं २८ अथान्यदाह इयं बाला मां प्रत्यनवरतमिंदीवरद
लप्रभाचोरं चक्षुः क्षिपति किमभिप्रेतमनया गतो मोहोस्माकं स्म राम.
रकुसुमबाणव्यतिकरज्वरज्वालाशांता तदपि न वराकी विरमति २९ २७

27A

व्याख्या इयं बाला मां प्रति चंडी नैत्रं अनवरतं निरंतरं किं क्षिपति कीदृ
शं नेत्रं इंदीवरदलप्रभाचौरं इंदीवरस्य कमलस्य दलं इंदीवरद
लं तस्य प्रभा चोरयतीति इंदीवरदलप्रभाचौरं अनया किमभिप्रे
तं किं वांछितं अस्माकं मोहो गतः स्मरकुसुमबाणव्यतिकरज्वरं जा
लाशांता वराकी तदापि न विरमति १२ अध्यास्य दाह रम्यं हर्म्यतलं
न किं वसतये श्रवणं न ज्ञेयादिकं किं वा प्राणसमा समागमसुखं नै
वाधिकप्रीतये किंभ्रद्भ्रातपतत्पतंगपवनव्यालोलदीपांकुरच्छा
यावंचलमाकलय्य सकलं संतो वनांतं गताः ११ व्याख्या संतः स
त्पुरुषाः वनांतं गताः किमिति संभावनायां तेषां वसतये निवासा
य हर्म्यतलं रम्यं नाभवत् अपितु अभवत् किमिति संभावनायां वा अथ
वा श्रव्यं श्रवणार्हं गेयादिकं गीतादि नाभवत् अपितु अभवत् वा अथ
वा किमिति संभावनायां प्राणसमा समागमसुखं प्राणतुल्यायां

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै।रा।
२८
28

51

प्रियातस्याः समागमः संगः तस्य सुखं प्राणसमासमागमसुखं अधि
कत्रीतये अतिप्रसन्नतायै नाभूत् अपितु अभूत् तथापि संतो
वनांतं गताः वनं सेवयामासुः किंतु उद्भ्रांत पतत् पतंगपवन
व्यालोलदीपांकुरछायावंचलं तु पुनः किमर्थं वनं सेवयामासुः
उद्भ्रांतचेतः लोभेन भ्रमं प्राप्तः योसौ पतत् पतंगः तस्य पवनेन
व्यालोलवचलाया दीपांकुरस्य छाया कांतिस्तद्वच्चंचलं सकल
जीवलोकाविनश्वरं आकर्ण्य विचिंत्य हृदये ज्ञात्वा संसारोन्नतारस्
र्थः ॥ अथान्यदाह कंकंदाकंदरेभ्यः प्रलयमुपगतानिर्झराः वा
गिरिभ्यः प्रध्वस्ताः वा तरुभ्यः सरसफलभृतो वल्कालिभ्यश्च शाखाः
वीक्ष्यंते यन्मुखानि प्रशममुपगत प्रश्रयाणां खलानां दुःखोपात्ता
ल्पवित्तस्मयपवशपवनार्त्तिनम्रलतानि ॥ व्याख्या यत्तु खला
नां दुर्जनानां मुखानि वीक्ष्यंते विलोक्यंते यत्तदोर्नित्यसंबंधः

राम।
२८

ततः किं कंदरेभ्यः कंदराः प्रलयं उपगताः क्षयं जग्मुः वा यथा गिरिभ्यः

28A पर्वतेभ्यः निर्झराः प्रलयं उपगताः वा यथा वल्कलिभ्यस्तरुभ्यः शाखाः

प्रध्वस्ताः विनाशमुपजग्मुः किं वि॰ शाखाः सरसफलभृतः सरसानि

फलानि बिभ्रतीति सरसफलभृतः किं वि॰ खलानां अश्रमभंयथा भव

ति उपगतप्रश्रयाणां प्रोल्लसत्गर्वाणां किं वि॰ सुखानि दुःखात्स्यात्ता

त्याविनस्ययवशपवनानर्तितमूलेतानि दुःखेन उपात्तं उपार्जि

तं यदलसावितं तस्य स्यमयवशपवनेन श्वासमंतात् प्रावेन नर्त्तिताय

लतायैः तानि दुःखोपात्तात्याविनस्ययवशपवनानर्त्तितस्सस

७२ स्थानस्य दाह गंगातरंगकणशीकरशीतलानि स्थनीयं ७६

षितं चारुशिलातलानि स्थानानि किंहि नवतः महेशे अन्यच्च

सावमानपरपिंडरताः मनुष्याः ७२ व्याख्या मन्मथमन्मथजाः

नपरपिंडरताः वर्तंते नात्किं दिसवत स्थानानि राहिताः किं वि॰ व

...भः लेनरागाराः

वै.रा. वि.हिमवतः स्थानानि गंगातरंगकणशीकरशीतागमस्तस्वं अधि
२९ रंगागंगातरंगास्तेषां कणशीकरैः शीतलानि पुनः तथापि सेती
29 करशीतलानि पुनः किंवि.हिमवतः स्थानानि पतंगपवन
चारुशिलातलानि सेवितानि सेवयामास
रुशिलातलानि येषां तानि एवंविधानि स्थानानि चेत्
रतिरस्कारपिंडरताः नरैः नवेयुः एतावता यशवमानं तान्
स्थानानि सेवितानि वरं ७२ अथान्यदाह यदा मेरुः श्रीमान्नपतति
युगान्तानिनिहताः शरीरेकावार्त्ता करिकलभकरानिकरग्राहिनि
निलयाः धरागच्छसेतं धरणिधरपादरपिध्वता: शरीरेकावार्त्ता
करिकलभकरणग्रवपल्ले ७३ व्याख्या यदा श्रीमान् मेरुः युगा
न्तानिनिहतो निपातति समुद्राः शुष्यति किंवि.समुद्राः प्रचुरानिक
रग्राहिनिलयाः प्रचुराश्चेतानि क्रूराः समहाः ग्राहाणां जलचर रामः
२९

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

जीवानानिलयाः गृहाणि येषु ते प्रचुरनिकरा ग्राहनिलयाः अपि
29A पुनः धरा वसुंधरा अंतं गच्छति विलये व्रजति किं वि॰ डुयाः सम
स्तमनोरथदोग्ध्रः विद्विषतां शिरसि मस्तके पदं दत्तं ततः किं प्र
णयिनः स्नेहिनः विभवैर्धनैः सन्मानिताः ततः किं॰ तनुभृतां प्राणि
नां तनुभिः शरीरैः कल्पं कल्पांतं यावत् स्थितं प्राणितं ततः किं॰ ए
तावता संसारस्य निर्मितं वरं श्रेष्ठं ७५ अथान्यदाह भक्तिर्भवे
मरणजन्मभयं हृदिस्थं स्नेहो न बंधुषु न मन्मथजा विकाराः संस
र्गदोषरहिता विजना वनांता वैराग्यमस्ति किमतः परमार्थनीयं ७६
व्याख्या अतः परं किं वैराग्यमस्ति तत् किं भक्तिर्भवे महेशे अन्यच्च
हृदिस्थं मरणजन्मभयं अन्यच्च बंधुषु स्नेहो न अन्यच्च मन्मथजाः
कामाद्भवा विकारा न अन्यच्च वनांताः विजनाः जनरहिताः किं वि॰ व
... न्ताः प्रा ... पदोषः संसर्गदोषः तेन रहि
ताः

वै.रा. किं दिगमदावःस्थानानि गंगातरंगवत् किमपि नास्ति। किं वि॰ वैरा॰
२९ रमार्थनीयं परमतत्वयुतं ॥२६॥ अन्यच्चाह तस्मादनंतमजरं परमं
2 30 विकाशि तद्ब्रह्म वांछत जना यदि चेतनस्याः यस्यानुषंगिण इमे
भुवनाधिपत्य भोगादयः कृपणलोकरताः भवंति ॥ व्याख्या
हे जना यदि यूयं चेतनस्याः तत्तस्मात् ब्रह्म वांछत किं वि॰ ब्रह्म
अनंतं अंतरहितं अजरं जरावर्जितं पुनः किं वि॰ ब्रह्म परमं वि
काशि यस्य परब्रह्मणः इमे भुवनाधिपत्यभोगादयः अनुषंगि
णो भवंति अनुयायिनो वर्त्तंते किं वि॰ भुवनाधिपभोगादयः कृ
पणलोकरताः तुच्छजनाविभ्रमाः ॥ अन्यच्चाह पातालमावि
शसि यासि नभो विलंघ्य दिग्मंडलं भ्रमसि मानस चापलेन भ्रां
त्यापि जातु विमलं कथमात्मनीयं तद्ब्रह्म न स्मरसि निर्वृत्तिमेषि ये
न ॥२८॥ व्याख्या रे मूढ पातालं आविशसि अन्यच्च नभः आकाशवि रा.
२९

30A लेष्मयासे अन्यच्चदिग्मंडलं भ्रमसि केनमानसचापलेनत्वं लिणा
निर्वृत्तिएषिमुक्तिंप्राप्नोषि किं·त्त्वल्लआत्मनीनेकोर्थः आत्मनः हि
तंआत्मनीनं पुनरपिकिंचि·त्त्वलविमलंनिर्मलं १८ अन्यदाह रा
त्रिःसैवपुनः सएवादिवसोमत्वाबुधाःजंतवोधावंत्युद्यमिनस्त
थैवनिभृतप्रारब्धतत्तात्क्रियाःव्यापारैः पुनरुक्तभुक्ताविषयैरेवं
विधेनामुना संसारेणकदर्थिताः कथमहोमोहान्नलज्जामहे १९
व्याख्या अहोइतिदुःखेअमुनाविधेनामुनासंसारेणकदर्थिताः क
स्मात्मोहात्मोघात्कथंनलज्जामहे कैर्व्यापारैः कथंभूतैर्व्यापारैः पुन
रुक्तभुक्तप्रियैः पुनः पुनर्विहितानि पुनरुक्तानि यानिभुक्तानितो
जनानि अन्यच्चाविषयास्तैः बुधाः पंडिताः जंतवः प्राणिनः उद्यमि
नः उद्यमवंतोधावंति किंचि·जंतवः तथैवपुनः निभृतप्रारब्धत
तात्क्रियाः वारंवारंनिभृताः प्रा धाएवतत्क्रियाये: तेकिंकृत्वातांरात्रिं

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वै॰रा॰ मत्वा चान्यत्पुनस्तथैवादिवसोवर्दि ज्ञात्वायतः प्रोक्तं पुनरपिर
३१ जनी पुनरपि दिवसः पुनरपि मासः पुनरपि वर्षः पुनरपि वृद्धः
31 पुनरपि बालः पुनरपि याति समेति च कालः एवंविधं संसारस्य
स्वरूपं मत्वा तस्मात्संसारात् विरक्ता एव भवति न जडाः ॥ २२ ॥ अथा
न्यदाह महीशय्याशायी विपुलमुपधानं भुजलता वितानं चाका
शं व्यजनमनुकूलोयमनिलः स्फुरद्दीपश्चंद्रो विरतिवनितासंग
मुदितः सुखं शांतः शेते मुनिरतनुभूतिर्नृप इव ॥ ८ ॥ व्याख्या शांतो
मुनिः सुखं यथा भवति तथा शेते यस्य मुनेः महीशय्याः शय्या सा
यः शयनं यस्य मुनेर्विपुलमुपधानं गंडूपः भुजलता चान्यत्
वितानं चंद्रोदयः आकाशं चस्य यमनुकूलः पवनः व्यजनं ताल
वृंतं चान्यच्चंद्रः स्फुरद्दीपश्चान्यत् विरतिवनितासंगमुदितः
मुनिः केद्रवन्नृप इव यथा नृप महीशय्या ह्यथीशायनी शय्या भव राम
२९

कएवपरब्रह्मनित्योदितःसन्नुज्ज्ंभयत... ात्यस्यब्रह्मणा...
तैस्त्रैलोक्यराज्यादयोविषयाःविरसाभवे... मोक्षदायकत्वात्त्‌ दो
31A षथान्यदाह किंवेदैःस्मृतिभिःपुराणपठनैःशास्त्रैर्महाविस्तरैः
स्वर्गग्रामकुटीनिवासफलदैःकर्मक्रियाविभ्रमैः मुक्त्वैकंभवभा
रदुःखरचनाविध्वंसकालानलं स्वात्मानंदपदप्रवेशकलनंशे
षाःवणिग्वृत्तयः पर व्याख्या वेदैःकिंस्मृतिभिःकिंपुराणपठनैः
किंशास्त्रैर्महाविस्तारैः महान्विस्तारोयेषांतेमहाविस्तारास्तैःमहा
कर्मक्रियाविभ्रमैःकिंकिंवि॰कर्मक्रियाविभ्रमैः स्वर्गग्रामकुटीनि
वासफलदैःस्वर्गग्रामस्यकुटीतस्यांनिवासफलंवदतीतिस्वर्गग्रा
मकुटीनिवासफलदास्तैःस्वर्गः एकंस्वात्मानंदपदप्रवेशकलनं
भयंस्वकीयोसोआत्मानस्ययदानंदपदंतस्यप्रवेशकलनंस्वात्मा
नंदपदप्रवेशकलनं क्रियते किंकृत्वाएकंभवाभारदुःखरचना

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

ति अन्यच्च विपुलमुपधानो भवति विस्तीर्णगंडूषो भवति वान्यत्
आकाशप्रतिमस्तकोपरि वितानसंगं प्रतिउदितो भवति किंवि० मुनिः
किं० नृपः अतनुभूतिः अतन्वी भूतिर्विभूतिर्यस्य पक्षे लक्ष्मीः ८
अथान्यदाह त्रैलोक्याधिपतित्वमेव विरसं यस्मिन्महाशासने तत्र
आसनवस्त्रमानघटने भोगे रतिं मारुधा भोगः कोपि स एक एव
परमो नित्योदितो जृंभते यस्माद्राज्यरसाः भवंति विषयाः त्रैलोक्यरा
मादयः ९ आस्वा हे आत्मन तत्परब्रह्मन् रत्नेच्छा भोगे रतिं मारुधाः
यस्मिन्परब्रह्मणि एवं निश्चयेन त्रैलोक्याधिपतित्वं विरसं वर्त्त
ते किंवि० परब्रह्मणि महाशासने प्रौढमते किंवि० भोगे आसनव
स्त्रमानघटे आसने सिंहासने सुखासनादि वस्त्राणि चीरांशुक
पट्टदकूलादि मानं महत्त्वाभिमानादि [illegible] घटना सत्यासनवस्त्र [illegible] व रामां
नघटने तस्मिन् आस० एवंविधे भो० [illegible] रतिः कोपि स भो [illegible]

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative